

ЗАСОБИ ВИРАЖЕННЯ КАТЕГОРІЇ ОЗНАЧЕНОСТІ / НЕОЗНАЧЕНОСТІ В НІМЕЦЬКІЙ МОВІ ЗА ДОПОМОГОЮ АРТИКЛЯ

Служинська Леся Богданівна,

канд. пед. наук, викл.

Тернопільський національний економічний університет

У статті розглянуто основні засоби вираження категорії означеності / неозначеності в німецькій мові за допомогою артикля. Увагу зосереджено на типах систем вираження детермінації у німецькій мові, де головну роль відіграє протиставлення означеного й неозначеного статусу, який виражається за допомогою означеного чи неозначеного артикля. Наведено основні семантичні функції артикля, а саме актуалізація поняття, здатність передавати значення ідентифікації предмета, позначеного іменником, або значення віднесеності до класу однорідних предметів.

Ключові слова: категорія означеності / неозначеності, означений артикль, неозначений артикль, нульовий артикль.

Актуальність. Граматична категорія означеності характерна для більшості мов. Зміст категорії означеності / неозначеності вказує на те, чи вважається певний предмет, що позначається іменником, як такий, що відноситься до певного класу предметів, або ж як предмет, що виділяється з класу однорідних із ним предметів. Категорія означеності / неозначеності має в німецькій мові граматично виражений характер. Вона виражається за допомогою артиклів: означених – *der, die, das, die* та неозначених – *ein, eine, ein*.

На відміну від німецької мови, де дана граматична категорія є експлікованою, в українській мові немає спеціальних морфологічних форм вираження категорії означеності / неозначеності, але неможливо зовсім виключити це поняття із української мовної системи, бо в українській мові теж маємо справу із позначенням предметів, які відносяться або до узагальненого класу предметів, або виділяються з класу однорідних із ним предметів.

Дана тема статті є актуальною на сьогоднішній день, оскільки постійно постає питання збереження всіх мовних нюансів у перекладі певних сполучень, і, оскільки категорія означеності та неозначеності не є тотожною за лексичним вираженням в обох мовах, слід звертати увагу на правильність та чіткість передачі думки під час перекладу в залежності від контексту.

Метою статті є порівняльний аналіз засобів вираження категорії означеності та неозначеності в німецькій та українській мовах. Дана тема досліджена не повністю, що пояснюється тим, що вираження даної категорії певними засобами відсутнє в українській мові, а тому не було потреби досліджувати дану проблему окремо від німецької мови.

Об'єктом статті стала граматична категорія означеності та неозначеності як засіб позначення певного предмета.

Предмет статті – засоби вираження категорії означеності та неозначеності – експліцитні в німецькій мові та імпліцитні в українській. Проблему артикля як засобу вираження категорії означеності / неозначеності в німецькій мові досліджували Б. В. Кашкін, Д. А. Штелінг, С.Г. Ахметова, Л. І. Гуренко, І. К. Крамський та ін.

Наукова новизна дослідження. В німецькій мові категорія означеності / неозначеності є відкритою й виражається регулярно за допомогою вибору означеного

або неозначеного артикля. Можна розглядати наявність артикля і, відповідно, наявність відкритої категорії означеності в мові як свідчення того, що уявлення про означеність є важливим елементом для носіїв даної мови.

Категорія означеності та неозначеності в німецькій мові – це централізоване поле з цілісним морфологічним ядром, вираженням артиклевою формою імені. Артикль (від лат. *articulus* – "елемент з'єднання") – умовна назва показника детермінації, одна із найбільш складних і своєрідних граматичних категорій іменника [Штелинг 1978, 26].

Існують два основних типи систем вираження детермінації (або артиклевих систем) у мовах світу. У першому типі головну роль відіграє протиставлення так званого референтного й нереферентного статусу імені, у другому типі – протиставлення так званого означеного й неозначеного статусу. Перший тип притаманний тюркським, іранським, африканським та іншим мовам. Ця система заснована на протиставленні значень означеності та неозначеності. Саме по собі це протиставлення є можливим для референтних іменників, воно зводиться до того, чи вважає та людина, що говорить, даний об'єкт відомим або невідомим адресату. Отже, артикль – частина мови, що використовується для вираження категорії означеності / неозначеності.

В німецькій мові розрізняють такі типи артиклів:

1) означений артикль – *der* (чол. р.), *die* (жін. р.), *das* (сер. р.), *die* (множ.) – вказує на те, що дане слово позначає конкретний предмет (відомий із контексту, єдиний у своєму роді предмет або предмет, який раніше вже згадувався), явище;

2) неозначений артикль – *ein* (чол. р.), *eine* (жін. р.), *ein* (сер. р.) – вказує на те, що слово позначає певний предмет, явище;

3) нульовий артикль вживається при назві осіб, міст, континентів.

Артиклі в німецькій мові – слова, що вживаються лише з іменниками або зі словами, які перейшли до розряду іменників – субстантивованими частинами мови. Як вказівні та присвійні займенники артиклі передають значення означеності та неозначеності в німецькій мові. В німецькій мові артикль ставиться перед іменником, до якого він відноситься. Іменник в німецькій мові супроводжується артиклем (*der, die, das, ein, eine, ein*). Проблема граматичного значення артикля та його місця в реченні – одна з найскладніших в граматиці німецької мови. Проблема місця артикля представлена двома теоріями. Одна з них розглядає сполучення "Артикль + Іменник" як аналітичну форму. За іншою теорією артикль відноситься до службової частини мови, а сполучення "Артикль + Іменник" трактується як сполука особливого типу [Трубецкой 1987, 37].

Згідно з першою теорією, якщо дане сполучення розглядати як аналітичне, то артикль прирівнюється до допоміжної частини аналітичної форми. На користь цього твердження можна навести наступні докази:

1. Артикль є морфологічним показником іменника.

2. Артикль не має лексичного значення.

Ці положення серйозні, але не переконливі. Хоча артикль є морфологічним показником імені (це його основне формальне призначення в мові), усе ж він не складає разом із іменем такої нероздільної одиниці, як наприклад, аналітична форма дієслова. Перш за все, артикль визначає рід іменника, між артиклем та іменником існує синтаксичний зв'язок, якого немає між компонентами аналітичної форми.

Артикль можна замінити займенником *der, die, das – dieser, diese, dieses*, а допоміжне дієслово в аналітичній формі нічим замінити не можна. Артикль може виконувати й анафоричну функцію (виступати своєрідною відсилкою назад) і катафоричну функцію (відсилка вперед). Наприклад: *Das ist ein Buch. Das Buch ist interessant* (анафора).

Основна семантична функція артикля – актуалізація поняття, здатність передавати значення ідентифікації предмета, позначеного іменником, або значення віднесеності до класу однорідних предметів.

Існують певні спірні питання, із якими стикають дослідники, розглядаючи артикль, зокрема:

- 1) вважати артикль словом чи морфемою;
- 2) якщо це слово, то чи є воно частиною мови;
- 3) кількість артиклів.

Існує дві позиції:

1. Артикль – слово, хоча й службове. На користь цього говорить твердження про те, що є можливість дистантного розташування артикля відносно іменника.

2. Артикль розглядається як морфема іменника. Деякі лінгвісти (Крістоферсен) розглядають артикль як елемент, що створює певну граматичну категорію іменника, хоча визначається різними лінгвістами по-різному, зокрема, як елемент, що створює категорію детермінації, співвіднесеності, визначеності.

У вітчизняній лінгвістиці розповсюдженою є теорія, згідно з якою артикль є самостійним службовим словом, що не утворює аналітичної форми, оскільки довелося б зараховувати до аналітичного сполучення іменника з будь-яким детермінативом (*dieser, jener, mancher*), здатними замінювати артикль. Не можна розглядати артикль і як синтаксичне сполучення, що дорівнює сполученню "Займенник + Іменник", оскільки артикль не має самостійного лексичного значення, і, відповідно, самостійної синтаксичної позиції, бо артикль не може вживатися окремо від іменника [Кашкин 1996, 35].

А. Бондарко вважає, що артикль слід розглядати як перехідне явище, яке не може бути віднесене ні до морфології, ні до синтаксису. З одного боку, це маркер іменника, показник його частиномовної приналежності, що зближує артикль з морфемою. З іншого боку, це самостійне слово, яке в силу свого службового статусу не має самостійної синтаксичної позиції [Бондарко 1987, 53].

Серед інших спірних питань, пов'язаних із артиклем, існує проблема кількості артиклів. Існують два артиклі, але в останні часи привертає до себе увагу теорія трьох артиклів, що включає також "нульовий артикль". Розглядати артикль як нульовий можливо, якщо визнати артикль не як окреме слово, а як морфему, тобто артикль виступає компонентом іменника. У цьому випадку сполука "Артикль + Іменник" визнається аналітичним словом, компонент якого – слово – вільно переміщується: *ein Buch, ein interessantes Buch, ein sehr interessantes Buch*, – і може замінюватися семантично значущим словом: *ein interessantes Buch – dein interessantes Buch*. Якщо визнати сполуку "Артикль + Іменник" як аналітичну, то сполука іменника з прийменником також необхідно визнати як аналітичну, наприклад, *das Buch von dem Bruder*, що не має сенсу. Таким чином, теорія про третій "нульовий" артикль не має обґрунтування, хоча відсутність артикля – значуще питання.

Висновки та перспективи дослідження. Категорія означеності та неозначеності характерна для більшості мов. Вона може виражатися експліцитно, як, напри-

клад, в німецькій мові – за допомогою означеного та неозначеного артиклів, так і імпліцитно. Такою категорією виступає категорія означеності та неозначеності в українській мові, де немає спеціальних морфологічних форм вираження цієї категорії. Важливо враховувати відмінності вираження категорії означеності / неозначеності в німецькій та українській мовах під час перекладу, щоб точно передати відтінки лексичного значення тексту, що підлягає перекладу.

У німецькій мові категорія означеності / неозначеності є відкритою й виражається регулярно за допомогою вибору означеного або неозначеного артикля. У німецькій мові традиційним засобом вираження означеності та неозначеності є артикль – означений чи неозначений. У статті розглядаються вживання видів артиклів або його відсутність. Окрім означеного та неозначеного артиклів в німецькій мові категорія означеності / неозначеності може виражатися різними формами займенників.

Служинская Л. Б., канд. пед. наук, препод.

Тернопольский национальный экономический университет

Средства выражения категории определенности / неопределенности в немецком языке с помощью артикля

Рассмотрены основные средства выражения категории определенности / неопределенности в немецком языке с помощью артикля. Внимание сосредоточено на типах систематического выражения детерминации в немецком языке, где главную роль играет противопоставление определенного и неопределенного статуса, что выражается с помощью определенного или неопределенного артикля. Приведены основные семантические функции артикля, а именно актуализация понятия, способность передавать значение идентификации предмета, обозначенного существительным, или значение отнесенности к классу однородных предметов.

Ключевые слова: категория определенности / неопределенности, определенный артикль, неопределенный артикль, нулевой артикль.

Sluzhynska L. B., Ph. D., Lecturer

Ternopil National Economic University

Means of Expression of Category 'Definity / Indefinity' in German with the Help of Article

The main means of expression of category definity / indefinity in German with the help of article are being considered. Focus is maid on the types of systematic convey of determination in the German language, where the main role is played by the opposition of certain and uncertain status, what is expressed with a help of definite or indefinite article. The main semantic functions of the article are being presented, the ability to convey the meaning of identification of the object designated by noun or meaning of relatedness to the class of similar objects.

Key words: category of definity / undefinity, the definite article, the indefinite article, noun without article.

Література:

1. *Бондарко, А. В.* Теория функциональной грамматики : Введение. Аспектуальность. Временная локализованность. Таксис / Александр Владимирович Бондарко. – Л. : Наука, 1987. – 348 с.
2. *Кашкин, В. Б.* Континуально-дискретный принцип в универсальной функциональной грамматике : автореф. дисс. ... доктора филол. наук : спец. 10.02.19 "Теория языка" / Вячеслав Борисович Кашкин. – СПб., 1996. – С. 35–36.
3. *Трубецкой, Н. С.* Отношение между определяемым, определением и определенностью / Николай Сергеевич Трубецкой // [В кн.: Н.С. Трубецкой. Избранные труды по филологии]. – М. : Высш. школа, 1987. – С. 37–43.
4. *Штелинг, Д. А.* Английский артикль и его роль в грамматике текста / Д. А. Штелинг // Вопросы языкознания. – 1978. – № 6. – С. 26–50.

Стаття надійшла до редакції 18.03.14